

velepodjetnika (SBL, 2. knjiga, Ljubljana 1933–1952, str. 474–475). Kot izpričuje bogat spomenik na kamniških Žalah (ob spodnjem vhodu) je očitno že pri njem prevladoval nemški duh. V okolici Kamnika je imel tudi posestvo, kjer je profesorjeva mati pozneje uredila dvorec, ki ne obstaja več, kjer pa je Camillo s sestrami in brati preživel veliko lepih počitnic. S Slovenijo ga razen teh počitniških doživetij očitno ni povezovalo nič. Morebiti je zanimivo omeniti, da se je za študij arheologije odločil, ko je kot dijak v Celju (kjer je tedaj služboval njegov oče), opazoval arheološko izkopavanje nasproti hiše, kjer so stanovali. Vodil je arheološka izkopavanja v Albaniji in Črni gori, v Mali Aziji in na Gosposvetskem polju. Podatki so povzeti po Almanach für das Jahr 1950, 100. Jahrgang, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1951, str. 292–303 (nekrolog s sliko), ki mi ga je ljubeznivo poslal dr. Franz Graf-Stuhlhofer z Dunaja.

Jože Maček

Winston Churchill, **Velike bitke druge svetovne vojne** (*Le grandi battaglie della seconda guerra mondiale, raccontate da Winston Churchill*). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995. 165 strani.

Naša ugledna založba si je ob 50 – letnici konca druge svetovne vojne zadala hvalevredno nalogo, da naši javnosti vsaj v minimalnem in morda celo najbolj atraktivnem izboru prikaže slavno delo sira Winstona Churchilla, *The history of the Second World War*; avtor se po pravici uvršča med največje zgodovinarje modernega sveta, če mu že ne pripada kar prvenstvo med njimi, čeprav gradi vizijo dogajanja tako z očmi posrednega oziroma neposrednega udeleženca, velikega esteta literarne besede in neprekosljivega stilista z izostrenim občutkom za zgodbo in pripovedi same, človeka torej, ki v pisanju uživa in hoče, da bi podoben občutek ob branju dobila tudi publika. Pred nami ni torej takšno zgodovinsko delo, ki bi ustrezalo uveljavljenemu modelu razmišljanja in ustvarjanja sodobnega zgodovinarja, ampak se morda po svoji zasnovi bolj navezuje na tradicijo velikih anglosaških pripovednih zgodovinarjev in biografov (tudi avtobiografov) minulega stoletja. Čeprav Churchilla v prvi vrsti zanima politična in diplomatska ter v nič manjši meri vojaška zgodovina velikega spopada iz poznih tridesetih in prve polovice štiridesetih let našega stoletja, ni naša vednost o kompleksnosti usodnih dogodkov niti najmanj okrnjena, četudi je bil ambiciozni pisec gladko prezrl družbeno, ekonomsko in socialno ozadje sveta v poznih dvajsetih in zgodnjih tridesetih letih, ki je ob znanih totalitarnih in revanšizmskih tudi izbilo sodu smodnika dno in skoraj pogubilo globalno civilizacijo. Churchill je torej samosvoj tudi pri pisanju, hkrati dosleden zagovornik in branilec britanske vizije prevlade v svetu in v prvi vrsti seveda britanski patriot in občudovalec Imperija, ki se mu je začel razkrajati dobesedno pred očmi, že v teku spopada, in ki je nato po končni zmagi dokončno zatonil.

Italijanski zgodovinar moderne dobe Giordano Bruno Guerro vsekakor ni imel lahkega dela, ko se je lotil izbiranja Churchillovih besed v zvezi z najpomembnejšimi bitkami druge svetovne vojne. Vsekakor je sledil temeljnemu avtorjevemu nagibu, poudariti predvsem tiste operacije, od katerih je bila tako ali drugače odvisna usoda Združenega kraljestva in celotnega Imperija. V takšnem izboru pač v posebni luči blestijo Dunkerque, bitka za Anglijo, Malta, El Alamein, Atlantik in seveda Normandija, ob prav tako vidnem britanskem deležu v Grčiji, Tunisu, na Siciliji, pri Salerno, Monte Cassinu, Anziu in ob severnoitalijanski končnici (prihod Novozelandcev v Trst malo za Titovo vojsko ni omenjen, pač pa je navedena zasedba Splita in Zadra s strani partizanov januarja 1945 in vznemirjenje sovražnika in podpiranje stalnega napredovanja Titovih partizanov s strani obalnih sil iz teh oporišč). Ostala bojišča so zastopana pač tako, kot jih je v svoji dramatičnosti videl Churchill, oziroma kot so se pokazala ključna za zaplet in razplet velike vojne: pri Poljski velikan britanske moderne dobe nikakor ne pozabi omeniti dvojne nemško-sovjetske odgovornosti za razkosanje poljske države in posredno celo za izbruh sprva evropske, nato svetovne vojne; pri začetku francoskega zloma Churchill kar ne more brez vpletanja lastne osebnosti v ure in dneve (na Downing Street je vstopil 10. maja 1940, na sam predvečer Hitlerjevega zahodnega vojnega pohoda), ko se je zavezniška fronta najprej začela sesedati pri Sedanu (in vzporedno pri Dinantu); pri hitlerjanskem napadu na ZSSR (operacija Barbarossa) Churchill sicer operira s podatki o moči napadalca in branilca, kot so mu bili na voljo, vendar kot nekdanji vojak jasno razume temeljno rusko prednost globine ozemlja in (skoraj) neusahljivosti človeških rezerv (Britanec omenja 164 divizij invazorja in njegovih 2700 letal, medtem ko naj bi imeli Sovjeti le 119 divizij in vendar 5000 letal; danes vemo, da je Hitler napadel s 3800 letali, 3508 tanki in skupaj 3.800.000 frontnimi vojaki, kar je ob sodelovanju Finske, Romunije in Madžarske zneslo 181 divizij in 18 brigad; Sovjeti so v resnici imeli na voljo okroglo 4,7 milijone vojakov – mobilizacije še niso bili mogli izvesti, 20.000 tankov in 10.000 letal).

Posebno pozornost Churchill namenja junaškemu britanskemu upiranju nemškim podmornicam na Atlantiku in neuklonljivi volji, oskrbovati Malto tudi za ceno največjih (mornariških) izgub. Žrtve v vojnih

in trgovskih ladjah ter v moštvu nikakor niso bile zaman, ampak so bile nato zmagovito poplačane v prebojni operaciji severnoafriške fronte pri El Alameinu, medtem ko je stalingrajsko nemško katastrofo nekdanji britanski vojni ministrski predsednik pravilno ocenil kot začetek konca nacionalsocialistične Nemčije, čeprav je do resničnega preobrata v vojni prišlo šele z bitko pri Kursku. Vojni napori zavezniških ZDA so predstavljeni korektno, vendar sta v pričujočem izboru od pacifiške kampanije prisotna le Midway in atomska kataklizma nad Hirošimo in Nagasakijem. Če resumiramo vtise branja, ni odveč opozorilo, da lapidarne in naravnost cezarijansko pronicljive misli v tekstih še najlaže razumemo ob budnem spremljanju zapisanega na zemljevidih. Ker te misli piše nekdanji vojak (po končanem šolanju na vojaškem kolidžu si je pridobil stopnjo – šaržo podporočnika v IV. huzarskem regimentu, se bojeval pod poveljstvom lorda Kitchenerja proti mahdistom v Sudanu, se izkazal kot vojni dopisnik v burski vojni in končno – po izjalovljeni dardanelski operaciji – prebil dve leti na bojišču v Franciji, 1915–17), strateg (kot prvi lord Admiralitete je sprožil sunek v »mehki trebuh Turčije« v Dardanelah, vendar je praktična izvedba daljnosežne akcije zastala zaradi nesposobnosti frontnih poveljnikov oziroma njihove prevelike neodvisnosti v odnosu do *War Cabinet*, vojne vlade) in politik oziroma diplomat (stare) visoke šole (svaril je pred politiko popuščanja, *policy of appeasement*, premiera Nevilla Chamberlaina Hitlerjevi Nemčiji; odrinil je svoj protikomunizem ter odločno in nesebično podprl boj Sovjetske zveze proti nemškim invazorjem; s Stalinom se je resda dogovarjal o odstotkih vpliva v Vzhodni in Srednji Evropi – znameniti *fifty – fifty* v Moskvi 1944, vendar je imel pred očmi predvsem zaustavitev komunističnega vplivanja na usodo povojne Evrope; v Potsdamu se ni mogel dolgo zoperstavljal Stalinu, ker ga je na volitvah spodnesel laburist Attlee; z odločnim govorom v Washingtonu leta 1946 zoper širjenje sovjetskega vpliva je sicer resda sprožil »hladno vojno«, vendar je po drugi strani jasno začrtal strategijo zahodnih demokracij v vojaško-političnem soočanju z vzhodnim totalitarizmom), so takoj razumljive in se nam zato tudi odločitve posamičnih osebnosti v vrtincu velikega spopada zdijo logične.

Morda je nepozabno obdelan prav Dunkerque. Disciplinirani umik Britancev pred nemškimi tankovskimi klini in požrtvovalno upiranje na obeh bokih koridorja na bralca brez dvoma naredita vtis, da ne omenimo poprejšnje priprave in obrambe nenehno zmanjšujočega se mostišča, kjer so bile posamične enote kot na paradi razporejene po natančno določenih sektorjih, od koder so v vzorni disciplini ena za drugo zapuščale obrežje in se skozi plitvinsko valovanje prebijale do rešilnih ladjic in do od obale odmaknjenih vojnih in tovornih ladij; vse skupaj je potekalo ob nenehnem nemškem obstreljevanju s tal in bombardiranjem iz zraka, vendar vse to morale britanskega vojaka ni moglo zlomiti. Zato se niti malo ne čudimo Churchillju, ki je francosko-belgijsko katastrofo *Britanskih ekspedicijskih sil* – BEF prav zaradi več kot uspešne evakuacije pri Dunkerqu pojmoval kot zmago ter ob vsem tem v parlamentu javno razgrinjal odločilno in nesebično pomoč *Kraljeve zračne sile* – RAF, in sicer metropolitanske aviacije (lovcev), namenjene izključno obrambi britanskega neba, in to kljub veliki nemški premoči.

Toliko o besedilu, ki je izredno poučno in mojstrsko napisano, koristno tako za strokovnjaka in študenta kot za ljubitelja kvalitetne vojaško-politične literature oziroma beletrističnega esteta (prav zaradi vseh navedenih značilnosti in kvalitet je Winston Churchill tudi dobil za svojo *Drugo svetovno vojno* Nobelovo nagrado za književnost za leto 1954). Slovenski prevod je dober, lahko berljiv in morda le v nekaterih ustaljenih vojaških izrazih zavajajoč oziroma premalo oprijemljiv. Žal so tu kar precej pogoste tiskarske napake, nastale pri stavljenju besedila; nekatere kar vnašajo zmedo: na str. 20 je pravilno mišljen odsek 1. francoske armade (na severu) in ne druge; Churchill je prevzel dolžnosti ministrskega predsednika na Downing Streetu 10. maja 1940, in ne 1941 (str. 10). Tudi v besedilih k slikam se včasih skrivajo popolnoma nepotrebne površnosti: na str. 30 je model britanskega bombnika z začetka vojne (uporabljenega v ogledniške in tudi prevozniške namene) pravilno Lockheed Hudson in ne oblika prvega imena s samo enim e. Ustavili bi se še ob Guerrijevi trditvi v uvodnem poglavju k Churchillovim besedilom, da naj bi v bitki za Anglijo od septembra do novembra 1940, skoraj dva meseca ponoči in podnevi, bombardirali London «stuke in messerschmidti». Resnica je seveda takšna: Messerschmitti (in ne Messerschmidti), konkretno modela Bf-109 in Bf-110, so bili spremljevalni lovci in ne bombniki. Strmoglavci Stuka (Ju-87, *Ausführung B*) so sicer res nastopili v začetnih bombardiranjih britanskega ozemlja (Južne Anglije, saj so imeli kot taktična bojna aviacija premajhen akcijski radij), in to v avgustu in delu septembra 1940, nakar so jih zaradi prevelikih izgub morali Nemci umakniti iz bojev. Glavno težo dnevnih in kasneje (zaradi vse uspešnejše britanske lovske obrambe) nočnih bombardiranj so nosili nemški standardni srednji bombniki Dornier Do-17, Heinkel He-111 in Junkers Ju-88; njihovih hudih izgub ne bomo posebej navajali. Posebno in morda še posebej mikavno poglavje v knjigi so dokumentarne fotografije; izbrala jih je Eileen Romano in večina jih ni ravno najbolj znana. Izbir nekaterih slik, rahlo sivo rjavo toniranih, je naravnost umetniški, poln dramatičnosti dogajanja in v objektiv ujetega tistega najmanjšega delčka sekunde, ko so se posamične akcije v resnici zgodile. Tako vidimo izreden posnetek trenutka ruskega obstreljevanja na leningrajski fronti in na tleh ležečega, pritajenega nemškega infanterista v kamuflažni bojni uniformi; zadetek v polno v trebuh

nemške podmornice; nemočno in na pol potopljeno italijansko bojno ladjo Cavour; navdušene Ukrajince, ki pozdravljajo nemškega »osvoboditelja«, medtem ko soldat invazijske vojske ljubkovalno privija k sebi boso dekletce; skrušenega francoskega kmeta ob ubitem ameriškem padalcu, posutem s cvetjem; brezdušne prizore bombardiranja »v preprogah« miroljubnih italijanskih mestec in vasi; Italijančici, ki nejeverno opazujeta britanskega Tommyja, kako postavlja svarilni napis zaradi bližine topniškega ognja; na koncu od bolečin spačeni obraz hirošimskega dečka, ki je pravkar izdihnil. Kot na eni strani slike dokumentirajo potek vojne in bitk, ki jih Churchill opisuje, tako po drugi strani fotografije več kot zgovorno opozarjajo na absurd vojne, na njene grozote, uničevanja, civilizacijski nesmisel in pogubo. Po čisto estetski, dokumentarni in humanistični plati je Eileen Romano nedvomno dobro opravila veliko delo. Žal v slovenski ediciji pogrešamo navedbo vira oziroma hrambe posamičnega fotografskega posnetka.

Bolj kritično moramo seveda opozoriti na nekatere nesmisle z (resničnimi) motivi na posamičnih fotografijah in pripadajočimi besedili. Že sama naslovnica oziroma manjša ista fotografija na str. 18 nas opozorita, da gre za pomoto, saj se nemški avtomatičar, pripadnik šturmerjev (*Sturmtruppe*), oborožen z avtomatom (strojno pištolo) MP-40, model 1940 in z dvema ročnima granatama štilaricama v platneni torbi, ne zaklanja v lijak, ki ga je izkopal topniška granata, ob napadu na Maginotovo linijo (slednja se je brez boja vdala Nemcem, potem ko so jo bili le-ti z oklepnimi silami odrezali od frontnega zaledja), ampak sodeluje pri prebijanju Stalinove črte poleti 1941 (slednja se je po konstrukciji zgledovala po francoskem obmejnem obrambnem sistemu, ki je segal od Montmédyja vzhodno od Sedana do Rena in nato navzgor vse do švicarske meje). V ostalem se naše pripombe k nekaterim besedilom glasijo takole. Str. 12: poljska konjenica se ne zaganja proti nemškim tankom (dokaj uveljavljen komentar k sicer zelo znanem u posnetku), ampak napada nemško infanterijo (prim. tudi J. Piekalkiewicz, *Druga svetovna vojna*, Ljubljana 1996). Stran 44 je zelo »poučna«: kar tako navajana »ladja« je v resnici italijanska težka križarka razreda Zara, ki pluje iz Mar Grande v Tarantu v Mar Piccolo (skupaj s sestorskima ladjama Pola in Fiume je izgnila v sredozemskih globinah v bližini rta Matapan); spodaj potopljena bojna ladja (oklepnica ali italijansko *la corazzata* ni najboljši izraz, čeprav je pri naših zahodnih sosedih še vedno v čislih) se pravilno imenuje Littorio (gre za sestrsko ladjo najmodernejše italijanske bojne ladje Vittorio Veneto, 35.000 ton). Na str. 45 vidimo starejšo bojno ladjo Cavour, ne križarko! Nepoznavalca prav zlahka zavede sicer izredna fotografija lova na bojno ladjo (ne oklepnico!) Bismarck, saj je spodaj vidna bojna križarka Renown (ne križarka!), medtem ko lahko križarko Sheffield (križarka je preohlapen izraz!) zgoraj levo skriva manjša, neestetsko vrinjena fotografija (str. 51); letalonosilka Ark Royal je prava (nemška podmornica U-81 jo je 14. novembra 1941 torpedirala in potopila pred Gibraltarjem, v zahodnem Sredozemlju). Na str. 56, zgoraj, pod strelom ne pada nemški, ampak ruski vojak (z značilno vojaško *rubашko*, prepasano z usnjenim pasom); streljajo Finci, ki napredujejo v ruske okope od desne, torej zahodne smeri (posnetek je bil narejen proti soncu, torej proti jugu; gre za veliko večjo, kljub srhljivemu prizoru izredno kompozicijsko zamišljeno fotografijo). Na str. 64 je v sredini prikazana zelo znana fotografija nemških minolovcev, in ne torpedovk (prim. J. Piekalkiewicz, *Seekrieg 1939–1945*). Pod poglavjem o Midwayu je na str. 73 prikazana britanska letalonosilka Indomitable, kako jo napada »kamikaze«. Prvič, ta britanska kapitalna vojna ladja je bila sredi leta 1942 udeležena v atlantiških operacijah; pričujoči posnetek je bil zelo verjetno narejen 11. avgusta 1942, ko je Indomitable plula kot zaščita skupaj s konvojem za Malto, v Sicilskem prelivu pa so jo napadli nemški strmoglavci Ju-87 Stuka (po značilnem repu soče je vidno letalo prav stuka, kako se iz strmoglavega leta – po odvrženi bombi nekam zadaj desno – s težavo dviga nazaj v varne višave, bel madež zakriva letalo, ki očitno ni bilo zadeto). Drugič, kot je znano, so japonski samomorilski piloti kamikaze kot takšni zavestno in organizirano nastopili proti združenim ameriškim eskadram med filipinsko bitko oktobra 1944. Tretjič, oznaka »torpedni rušilec« za spremljevalno ladjo v prvem planu je odveč, saj so bila torpeda del standardne orožnitve takšne vrste vojne ladje (v novejših časih so le-ta nadomestile rakete). Na str. 75, zgoraj levo, je razločno prikazana japonska letalonosilka Soryu, kako pluje v krogu, potem ko so ji bile ameriške bombe uničile krmilo; ta letalonosilka je postala plen ameriških strmoglavcev tipa Dauntless (SBD-3) šele potem, ko je bila svoja letala – bombnike in torpedna letala poslala v napad na ameriško letalonosilko Yorktown (prim. B. Tillman, *The Dauntless Dive Bombers of World War II*, 1976 /1993/). Na str. 87 temnopolti vojščaki v značilnih britanskih skledastih čeladah in odeti v tipično anglosaško-ležerne uniforme, nikakor ne morejo biti pripadniki italijanskih kolonialnih oboroženih sil! Zanimiva je zgodba o sliki na str. 105: (lahka) križarka Boise naj bi z artilerijo krila ameriško izkrcanje pri Geli na Siciliji. Ameriška križarka, čeprav je E. Romano ne navaja izrecno kot takšne, je bila, kot je znano, udeležena v amfibijski operaciji na otok Guadalcanal v Salomonovem otočju avgusta 1942, nakar je bila v sestavi zaščitne eskadre težko poškodovana v nočni bitki z Japonci pri otočku Savo 11. oktobra istega leta. Sicer je teoretično možno, da so jo Američani kasneje na hitro popravili in kakšnih osem mesecev kasneje poslali v bojne operacije čisto na drugo stran Zemljine oble, vendar nas fotografski posnetek v to slabo prepriča: prav lahko je v resnici posneto dogajanje med pristajanjem marincev in oskrbovalnega ladjevja na obrežje Guadalcanala. Glede str. 142 spet menimo, da bi bilo bolje

pisati: bojna ladja Rodney. Pri sliki na str. 149 je očitno, da je prvi val ameriških padalcev v resnici doskočil pri vasi Sainte-Mère-Eglise že v noči s 5. na 6. junij 1944, in ne 15. junija ponoči, vsekakor v teku operacije Overlord.

Ko končujemo pripombe k slikam, si vsekakor ne moremo kaj, da ne bi obžalovali priložnosti, ki sta jo imela G. B. Guerri in E. Romano z vključitvijo dveh slavnih fotografij in vendar nista storila, da bi o slednjima bralec izvedel tisto pravo. Prva takšna fotografija je pretresljiva podoba izmučenega, strtega, z drobcami prsti pokritega nemškega padalca, objavljenega v julijski številki 1944. letnika nemškega magazina *Signal* pod naslovom *Westfront 1944*: kako se je izmuznila cenzuri, ne vemo, vendar ugasli in obupani pogled nedoraslega mladeniča pod značilno padalsko čelado s kamuflažno prevleko pove vse; poleg vsega je dobro vidna tudi padalčeva standardna oborožitev nekoliko starejše izvedbe (čeprav so bili že v uporabi avtomati novjših modelov) – avtomat MP-40, model 1940. Druga takšna fotografija je naravnost virtuozen posnetek vseh treh britanskih letalonosilk v Sredozemlju, kako plujejo kot zaščita konvoja za Malto pod poveljstvom viceadmirala Syfreta: zgoraj levo je Victorious, v sredini Indomitable, desno spodaj Eagle. Fotografijo je posnel britanski letalec zelo verjetno že 10. avgusta 1942, dan kasneje je bilo za skupinski posnetek že prepozno, saj je letalonosilko Eagle torpedirala in potopila nemška podmornica U-37. In za konec še nepozabni, žal neimenovani posnetek ameriškega mojstra vojne (in akcijske) fotografije, Roberta Cape, padlega v indokitajski vojni leta 1954: vojne je konec (po zavezniškem zavzetju Sicilije), puško smo (Siciljanci) vrgli v koruzo in presrečen deklič, ki z rokami potiska kolo, spremlja vsega sitega, a vendar živega italijanskega vojščaka proti domu (Sicilija, julij 1943; glej str. 113).

Davorin Vuga

arhivi

*glasilo Arhivskega društva Slovenije
in arhivov Slovenije*

Arhivi so začeli izhajati leta 1978 in so osrednje glasilo Arhivskega društva Slovenije. Glasilo spremlja arhivska vprašanja od organizacije in načrtovanja dela v arhivih, vrednotenja, urejanja in popisovanja gradiva do njegove uporabe ter dogajanja v arhivski stroki tako doma kot v svetu. Poleg prispevkov s področja arhivistike, arhivske dejavnosti in arhivske tehnike, objavljajo *Arhivi* tudi prispevke s področja zgodovinskih pomožnih ved, prispevke o virih, fondih, strukturi inštitucij in zgodovini državnih ureditev. Arhivi niso namenjeni le arhivskim strokovnim delavcem, ampak tudi uporabnikom arhivskega gradiva za raziskovalne, študijske, kulturne in izobraževalne namene, pa tudi drugim, ki uporabljajo gradivo za različne uradne, poslovne in osebne namene. Glasilo skuša razvijati strokovne, izobraževalne in informacijske funkcije arhivov ter povezovati arhivsko stroko s sorodnimi družboslovnimi vedami, zlasti z zgodovino, pomožnimi zgodovinskimi vedami, informatiko ipd.

Prispevki so razdeljeni v naslednje rubrike: Članki in razprave – Iz prakse za prakso – Iz arhivskih fondov in zbirke – Poročila o delu Arhivskega društva Slovenije – Poročila o delu arhivov in zborovanjih – Ocene in poročila o publikacijah in razstavah – Osebne vesti – Nove pridobitve arhivov – Bibliografija arhivskih delavcev – Sinopsisi.

Arhive lahko kupite ali naročite pri Arhivskem društvu Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, tel. (061) 1251 222, fax (061) 216 551. Cena za dvojno številko je 2000 SIT, za člana Arhivskega društva Slovenije 1000 SIT ter za dijake in študente 500 SIT. Pri Arhivskem društvu Slovenije lahko naročite tudi starejše številke *Arhivov* in druge publikacije Arhivskega društva.